

УДК 37.091.12:005.336.5

DOI <http://doi.org/10.5281/zenodo.2647128>

ORCID 0000-0002-8822-9517

ПРОЕКТУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

Віктор Стрельніков

У статті охарактеризовано проектування як тісно пов'язану з педагогічною діяльністю функцію педагога (інформаційну, комунікативну, організаторську, конструктивну, прогностичну тощо), обґрунтовано важливість проєктивних знань, умінь і навичок. Сучасні дослідники вказують на проектування як таку операційну систему впливів, яка робить виховний процес достатньо прогнозованим і керованим, як можливу модель взаємодії суб'єктів, коректування якої здійснюється на основі педагогічного передбачення, прогнозування процесу взаємодії та його результатів. Метою статті є дослідження теоретичних засад розвитку проєктувальної майстерності, необхідної в сучасних умовах професійної діяльності педагога, і важливого складника його професійної культури. Завданнями дослідження є: визначити критерії і показники проєктувальної майстерності педагога на основі системного підходу; сформулювати вимоги до знань педагога, які передують появі проєктувальної майстерності, та побудувати систему педагогічних умінь, що становлять структуру проєктувальної майстерності як частини його професійної культури.

Визначено критерії і показники проєктувальної майстерності педагога: самостійність, професійно зорієнтоване мислення, творче ставлення до проєктувальної діяльності, ціннісна орієнтація на проєктувальну діяльність, рівень розвитку професійних якостей і здібностей, вміння проектування дидактичних систем з використанням перспективних інноваційних та інформаційних технологій

З'ясовано вимоги до проєктанта, оскільки діяльність педагога передбачає певне співвідношення й інтеграцію традицій і новаторства, норми і творчості. З одного боку, високий професіоналізм проєктантів означає бездоганне знання апробованих методів і засобів своєї роботи, їх оптимальне використання, з іншого – має носити творчий характер, передбачаючи прагнення розвивати й удосконалювати як свій власний досвід у цій галузі, так і інтегрований досвід співтовариства педагогів, методистів і вчителів. Доведено наявність тісного зв'язку прогностичних, проєктувальних і управлінських функцій педагога,

Експериментальне дослідження підтвердило висновок, що сучасні завдання модернізації освіти вимагають від проєктанта компетентних комплексних дій, спрямованих на зміну функцій елементів дидактичних систем. Проєктувальну майстерність педагога визначено ефективною, якщо, по-перше, створені проєкти не вимагають додаткових ресурсів; по-друге, їх можна застосувати іншим педагогам, не зважаючи на їхній досвід і педагогічну майстерність; по-третє, існують потенційні можливості для зниження витрат на його експлуатацію без втрати якості роботи.

Ключові слова: педагог, професійна культура, проєктувальна діяльність, критерії і показники проєктувальної майстерності, вимоги до проєктанта.

Постановка проблеми. Впровадження у навчальний процес інноваційних систем вимагає детального й ретельного проектування, не лише попереднього планування майбутніх змін, а й передбачення наслідків їх впливу на життя і здоров'я суб'єктів навчального процесу. Це виводить проблему проектування на одне з перших місць у теорії педагогіки і практиці діяльності педагога. Установа на розвиток його проєктувальної майстерності означає перехід від переважно адаптивного ставлення до навчальної системи, яке передбачає перманентне лаштування її під інші соціальні

інститути, до креативно-активного, яке передбачає перетворення її в один з головних рушіїв розвитку професійної культури педагога.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, показує, що хоча проектування перейшло у арсенал педагогів із технічних галузей знань (інженерія, архітектурне будівництво, машинобудування), воно має педагогічні начала. Уявлення дослідників про перспективи розвитку виховної роботи, змісту і технологій освіти лягли в основу створення ряду проектів. Вирішенню проблем професійної підготовки педагога як суб'єкта проектування власних дидактичних і виховних систем, присвячені ряд сучасних досліджень. Так, психолого-педагогічному проектуванню виховного процесу в сільській загальноосвітній школі присвячені ґрунтовні публікації О. Коберника [3]. Також розглядалися шляхи формування готовності майбутніх педагогів до проектування організаційних форм виховної діяльності (О. Безпалько [1]), професійна майстерність педагога-вихователя як передумова особистісного зростання учнівської молоді (О. Дубасенюк [2]), підготовка викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем в умовах магістратури (Л. Лебедик [4-8]), психодидактика проектування навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ (А. Фурман, Г. Гірняк, А. Гірняк [9]) та ін.

Проектування тісно пов'язується із педагогічною діяльністю, оскільки деякі автори, розкриваючи функції педагога (інформаційну, комунікативну, організаторську, конструктивну, прогностичну тощо), обґрунтували важливість проєктивних знань, умінь і навичок. Сучасні дослідники вказують на проектування не лише відчуженої від актуалізованого стану свідомості суб'єкта форми дії вихователя і змісту загальної виховної мети, а й її поетапного досягнення, що забезпечує таку операційну систему впливів, яка робить виховний процес достатньо прогнозованим і керованим. Ми погоджуємося із розглядом проектування педагогічної діяльності як побудови можливої моделі взаємодії суб'єктів, коректування якої здійснюється на основі педагогічного передбачення, прогнозування процесу взаємодії та його результатів [3].

Отже, результати досліджень українських авторів засвідчують підвищений інтерес науковців до даної проблематики. Проте, незважаючи на інтенсивні пошуки вчених із метою створення єдиної теорії, поки залишаються слабо вивченими питання термінології даної проблематики, її змістовного наповнення.

Тому **метою** цієї статті є дослідження теоретичних засад розвитку проєктувальної майстерності, необхідної у сучасних умовах професійної діяльності педагога і важливого складника його професійної культури.

Завданнями дослідження є: 1) визначити критерії і показники проєктувальної майстерності педагога на основі системного підходу; 2) сформулювати вимоги до знань педагога, які передують появі проєктувальної майстерності, та побудувати систему педагогічних умінь, які становлять структуру проєктувальної майстерності як частини його професійної культури.

Розпочинаючи виклад сутості й результатів нашого теоретичного дослідження, зокрема, *першого* його завдання, зазначимо, що застосування поняття «проєктувальна майстерність» в педагогіці сприятиме перегляду уявлень про деякі традиційні категорії, вирішенню ряду методологічних проблем, оскільки розширить термінологічний простір науки.

Для побудови системи критеріїв і показників проєктувальної майстерності педагога ми брали до уваги, що для дидактики вищої школи інтерес становлять соціологічне і психологічне уявлення про проектування, яке, як інтегрований феномен, вимагає також соціологічних знань (як елемент соціального проектування). Проектування педагогічних явищ здійснюється педагогами за допомогою механізмів

самопізнання, самоорганізації, самоосвіти як прагнення до професійно-творчої самореалізації, де творчість є способом інтенсифікації процесу.

Виходячи із системного підходу, нами визначені критерії і показники проектувальної майстерності педагога: 1) *самостійність*, що була початком підготовки педагога до проектування і містила у собі: здатність особистості адекватно оцінювати рівні вмінь проектування дидактичних систем, професійної навченості, професійної мотивації, задоволення своєю діяльністю; здатність раціонально організувати і планувати свою роботу, саморегуляцію в освітній діяльності, організаційні і комунікативні здібності під час роботи в колективі; самостійне оволодіння знаннями, вміннями і навичками зі своєї спеціальності, розширення і поглиблення професійно значимих якостей і здібностей, постійна готовність до професійного відновлення; 2) *професійно зорієнтоване мислення*, вміння використовувати прийняті прийоми вирішення завдань, виробляти тактику і стратегію проектувальних дій, до якого входили: раціонально-логічне мислення (здатність до виявлення закономірностей, правил професійної діяльності; цілісне бачення, системний аналіз і прогнозування дидактичних систем); значеннева професійна пам'ять (розвинуті мнемонічні здібності, що виконували не тільки функцію збереження значимої інформації, а й функції її активного розумового опрацювання, установлення логічних і асоціативних зв'язків); вербальні здібності (професійно-семантичне розуміння, вербальне мислення і здатність до словесних аналогій, ерудиція, здатність до професійного діалогу); 3) *творче ставлення до проектувальної діяльності*, розвинута здатність до інновацій у викладанні, збагачення досвіду професії за рахунок особистої творчості, яке передбачало: творчу уяву й інтуїтивне мислення; образну професійну пам'ять; акторське мистецтво (мовну імпровізацію, мистецтво перевтілення, здатність до емпатії, впливу на особистість через спілкування); 4) *ціннісна орієнтація на проектувальну діяльність*, установка на самовдосконалення; мотиваційна спрямованість на суб'єкт-суб'єкту взаємодію в навчанні; прагнення до творчої самореалізації; 5) *рівень розвитку професійних якостей і здібностей*, необхідних для проектування дидактичних систем: готовність до рівноправної особистісної взаємодії в системі «викладач-студент»; громадянська зрілість, високий моральний рівень; рефлексивна саморегуляція: воля, імпровізація в діях, організаційна гнучкість; розвинута здатність до інновацій у педагогічній праці; володіння методами аналітико-синтетичної переробки інформації й алгоритмами інформаційного пошуку; інформаційна грамотність; володіння технологіями підготовки й оформлення результатів навчально-методичної, дослідно-експериментальної, науково-дослідної роботи; здатність до освоєння програмних продуктів; 6) *вміння проектування дидактичних систем з використанням перспективних інноваційних та інформаційних технологій*: знання їхніх можливостей; уміння адаптувати і застосовувати програмні засоби з урахуванням особливостей навчання.

Виділені критерії і показники використовувалися у підготовці програм навчання викладачів у системі підвищення кваліфікації і відображали необхідний рівень знань, умінь і навичок для успішного проектування дидактичних систем. Науково-пошукову діяльність викладача спрямовано, у першу чергу, не на предмет викладання, а на навчальну діяльність студентів та її зорганізованість, тому її суть вбачаємо не стільки в пізнанні, скільки у створенні методик і проектів; її основна функція – продукувати педагогічні проекти, які, по-суті, не перевіряються на істинність, а на можливість практичної реалізації. Складність проектування як діяльності педагога полягає у поєднанні знань про діяльність фахівця зі знаннями про можливості дидактичних систем для утворення складних композицій знань різних типів, їх розмежування та об'єднання не за схемами об'єкта, а за схемами рефлексивної діяльності.

Важливість проектування у професійній діяльності педагога полягає в обґрунтуванні і реалізації процесів «практизації» теоретичних розробок. Педагогічне проектування як складник професійної культури педагога здійснюється лише на підґрунті критичного аналізу раніше діючої системи діяльності викладача і студентів та її продуктів; воно спирається на експериментальне передбачення, містить довершене дослідження реконструйованої системи у тому вигляді, в якому вона є насправді і зорієнтоване на втілення в реальність предмета проектування.

Стосовно *другого* завдання дослідження – з'ясування вимог до проектанта – ми встановили, що діяльність педагога передбачає певне співвідношення й інтеграцію традицій і новаторства, норми і творчості. З одного боку, високий професіоналізм проектантів означає бездоганне знання апробованих методів і засобів своєї роботи, їх оптимальне використання, з іншого боку, має носити творчий характер, передбачаючи прагнення розвивати й удосконалювати як свій власний досвід у цій галузі, так і інтегрований досвід співтовариства педагогів, методистів і вчителів.

У професійній діяльності педагога проектування відіграє винятково важливу роль, воно обґрунтовує і водночас реалізує процеси «практизації» теоретичних розробок. Ось чому у зрілому науковому мисленні міркування суб'єкта про об'єкт завжди приймають образ проекту і є універсальною формою не лише його пізнання, критики, нормування, а й конструювання та творення. При цьому попередні вчинкові діяння педагога-проектанта здебільшого є матеріалом описового методологічного аналізу, а майбутня мислєдіяльність стає об'єктом рефлексивного проектування [9].

Нами з'ясовано, що проектувальна майстерність потребує синтезу різноманітних знань: педагогічних, психологічних, філософських, соціологічних, історичних, екологічних, медичних, правових, технічних, інформаційних тощо. Це викликане колосальною відповідальністю не лише за технологічну сторону дидактичного процесу, а й за життя і психічний стан людей, що беруть участь у реалізації даного проекту. Якщо для технічного проекту можна перерахувати й описати всі елементи, конструктивні вузли й умови, що забезпечують його впровадження, то для проектування дидактичної системи проробити таку роботу буває украй важко через багатофакторність педагогічних явищ і індивідуальних особливостей людей як суб'єктів його реалізації. Проекти дидактичних систем мають бути більш гнучкими порівняно з технічними і мати певний резерв для корекції окремих конструктивних вузлів (наприклад, недостатній рівень мотивації навчання студентів може бути компенсований застосуванням ефективних інноваційних технологій викладання, які відповідають їхнім інтересам і потребам; застарілі технології подання навчального матеріалу – старанною, послідовною самостійною роботою студентів тощо).

Проектна діяльність педагога є інтегральним інтелектуальним засобом, який опосередковує розгортання процесу трансформації теоретичного в практичне, минулого в майбутнє, потенційного в актуальне, природного в штучне. При цьому головним знаряддям мислєдіяння тут є схеми і проекти рефлексивної діяльності. Саме проект маніфестує неподільність прикладних і стратегічних завдань, забезпечує режим ефективності та оптимальності функціонування рукотворної сфери дійсності, так званого штучного універсума, утворює інноваційну формопобудову – ідеологію прийняття продуктивно-реалізуючих рішень, обіймає ідеї програми та гіпотетичні моделі конструювання виробів і зразків (С. Кримський).

Проектом дидактичної системи забезпечується неподільність прикладних і стратегічних завдань, режим ефективності, оптимальність її функціонування. Тому проектувальну майстерність педагога складає система педагогічних умінь – аналізувати освітню ситуацію, виявляти протиріччя, визначати проблеми, конструювати мету,

мотивувати свою діяльність і студента, проектувати дидактичну систему відповідно до нової мети, знаходити шляхи досягнення мети, здійснювати рефлексію і експертизу результатів своєї праці і студентів.

Отже, суб'єкт проектування (педагог або група фахівців) має володіти: творчим мисленням і здатністю до винахідництва; професіоналізмом і високою працездатністю; суспільно значимими ціннісними орієнтаціями; здатністю передбачати наслідки перспективних змін дійсності, реалізовані у проекті. Нами виявлена наявність тісного зв'язку прогностичних, проектувальних і управлінських функцій педагога, які визначають рівень його проектувальної майстерності. Аналіз досвіду кращих викладачів показав, що в їхній роботі було чимало елементів проектування і передбачення. Перш ніж почати роботу зі студентами, вони намічають перспективу, якими хочуть бачити своїх випускників. Складають план руху до цієї мети, визначають завдання роботи зі студентським колективом, намічають стрижневі навчальні завдання. Такий перспективний план навчально-виховної роботи (як окремий власний план дій) стає професійною необхідністю, нормою для викладача чи куратора групи, він дозволяє працювати ритмічно, послідовно, передбачати очікуваний результат, тобто те, що студент згодом має знати і вміти.

Забезпечуючи завдання збереження відносної стабільності дидактичної системи, педагоги, які володіють проектувальною майстерністю, як правило, проектують такі об'єкти і процеси, які не порушують, а сприяють її цілеспрямованості. Науково-практичні конференції, семінари, обмін досвідом з колегами давали значний фактичний матеріал щодо удосконалення проектувальної майстерності.

Наше експериментальне дослідження підтвердило висновок, що сучасні завдання модернізації освіти вимагають від проектанта компетентних комплексних дій, спрямованих на зміну функцій елементів дидактичних систем. Підсилюється роль їх проектування, зокрема, цілеспрямована зміна співвідношення годин, виділених на практичну і лекційну роботу у бік зменшення останніх, що дозволяє змінити характер організації дидактичної системи, виявити нові функції її суб'єктів.

Висновком дослідження може бути застереження, що будь-який проект практично завжди реалізується лише частково. Хоча майже неможливо точно спроектувати складні педагогічні об'єкти (наприклад, психічний розвиток людини, міжособистісні взаємини, процеси виховання, соціалізації, перевиховання, культурного становлення тощо), це не означає, що треба відмовитися від цього.

Проектувальну майстерність педагога вважаємо ефективною, якщо, по-перше, створені проекти не вимагають додаткових ресурсів; по-друге, їх можна застосувати іншим педагогам, не зважаючи на їхній досвід і педагогічну майстерність; по-третє, є потенційні можливості для зниження витрат на його експлуатацію без втрати якості роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Формування готовності студентів педвузу до проектування організаційних форм виховної діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1998. 197 с.
2. Дубасенюк О. А. Професійна майстерність педагога-вихователя як передумова особистісного зростання учнівської молоді. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Вип. 2 (88). 2017. С. 106–111.
3. Коберник О. М. Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація. К. : Знання, 1998. – 274 с.
4. Лебедик Л. В. Компетентнісний підхід у підготовці викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем в умовах магістратури. Збірник наукових праць Полтавського

державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Наукове видання «Педагогічні науки». Випуск 66–67. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. С. 53–58.

5. Лебедик Л. В. Компоненти структури підготовленості викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. Вип. 49. С. 80–95.

6. Лебедик Л. В. Критерії готовності майбутнього викладача до проектування дидактичних систем. Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Наукове видання «Педагогічні науки». Випуск 69. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. С. 69–73.

7. Лебедик Л. В. Проектування інформаційних технологій фахової підготовки майбутніх педагогів. Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Наукове видання «Педагогічні науки». Випуск 71. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. С. 60–64.

8. Лебедик Л. В. Проектування форм педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури. Імідж сучасного педагога. 2017. № 8 (177). С. 25–28.

9. Фурман А. В., Гірняк Г. С., Гірняк А. Н. Психодидактика проектування навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2012. 328 с.

REFERENCES

1. Bezpaljko O. V. Formuvannya ghotovnosti studentiv pedvuzu do proektuvannya orghanizacijnykh form vykhovnoji dijalnosti [Formation of students' readiness to design organizational forms of educational activity]: dys... kand. ped. nauk: 13.00.01. K., 1998. 197 s.

2. Dubasenjuk O. A. Profesijna majsternistj pedaghogha-vykhovatelja jak peredumova osobystisnogho zrostantja uchnivsjkoi molodi [Professional skills of teacher-tutor as a prerequisite for personal growth of student youth]. Visnyk Zhytomirskogho derzhavnogho universytetu imeni Ivana Franka. Vyp. 2 (88). 2017. S. 106–111.

3. Kobernyk O. M. Navchaljno-vykhovnyj proces u siljskij zagaljnoosvitnij shkoli: sutnistj, proektuvannya, orghanizacija [Educational process in rural high school: essence, design, organization]. K. : Znannya, 1998. – 274 s.

4. Lebedyk L. V. Kompetentnisnyj pidkhid u pidghotovci vykladachiv vyshhoji shkoly do proektuvannya dydaktychnykh system v umovakh maghistratury [Competent approach in the training of high school teachers to designing didactic systems in a master's degree]. Zbirnyk naukovykh pracj Poltavskogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni V. Gh. Korolenka. Naukove vydannja «Pedaghoghichni nauky». Vypusk 66–67. Poltava: PNPУ imeni V. Gh. Korolenka, 2016. S. 53–58.

5. Lebedyk L. V. Komponenty struktury pidghotovlenosti vykladachiv vyshhoji shkoly do proektuvannya dydaktychnykh system [Components of the structure of the preparedness of high school teachers for the design of didactic systems]. Zasoby navchaljnoji ta naukovo-doslidnoji roboty : zb. nauk. pracj. Kharkiv : KhNPU imeni Gh. S. Skovorody, 2017. Vyp. 49. S. 80–95.

6. Lebedyk L. V. Kryteriji ghotovnosti majbutnjogho vykladacha do proektuvannya dydaktychnykh system [Criteria for the future teacher's readiness for the design of didactic systems]. Zbirnyk naukovykh pracj Poltavskogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni V. Gh. Korolenka. Naukove vydannja «Pedaghoghichni nauky». Vypusk 69. Poltava: PNPУ imeni V. Gh. Korolenka, 2017. S. 69–73.

7. Lebedyk L. V. Proektuvannya informacijnykh tekhnologij fahovoji pidghotovky majbutnikh pedaghoghiv [Designing of information technologies for the training of future teachers] Zbirnyk naukovykh pracj Poltavskogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni V. Gh. Korolenka. Naukove vydannja «Pedaghoghichni nauky». Vypusk 71. Poltava: PNPУ imeni V. Gh. Korolenka, 2017. S. 60–64.

8. Lebedyk L. V. Proektuvannya form pedaghoghichnoji pidghotovky majbutnikh vykladachiv vyshhoji shkoly v umovakh maghistratury [Designing of forms of pedagogical training for future teachers of higher education in the conditions of a magistracy]. Imidzh suchasnogho pedaghogha. 2017. # 8 (177). С. 25–28.

9. Furman A. V., Ghirnjak Gh. S., Ghirnjak A. N. Psykhodyaktyka proektuvannja navchaljno-knyzhkovykh kompleksiv dlja studentiv VNZ [Psychodiagnostics of designing of educational-book complexes for students of higher educational establishments]: monohrafija. Ternopilj: Ekonomichna dumka, 2012. 328 s.

STRELNIKOV V.

PROJECTIVE ACTIVITY AS A COMPANY PROFESSIONAL CULTURE OF THE PEDAGOGUE

The article describes the designing of a pedagogical function (informational, communicative, organizational, constructive, forecasting, etc.), which is closely connected with pedagogical activity, and substantiates the importance of projective knowledge, skills and abilities. Modern researchers point to designing as an operating system of influences that makes the educational process sufficiently predictable and manageable as a possible model of interaction between actors, the adjustment of which is carried out on the basis of pedagogical prediction, forecasting of the interaction process and its results. The purpose of the article is to study the theoretical foundations of designing skills necessary in the current conditions of professional activity of the teacher, and an important component of his professional culture. The objectives of the study are: to determine the criteria and indicators of the design skills of the teacher based on a systematic approach; To formulate the requirements for the teacher's knowledge, which precede the emergence of design skills, and to build a system of pedagogical skills that make up the structure of design skills as part of its professional culture.

The criteria and indicators of the teacher's design skills are determined: independence, professionally oriented thinking, creative attitude to designing activities, value orientation towards design activity, level of development of professional qualities and abilities, ability to design didactic systems using perspective innovative and information technologies

The requirements for the designer are clarified, since the activity of the teacher provides for a certain correlation and integration of traditions and innovation, norms and creativity. On the one hand, the high professionalism of designers means perfect knowledge of proven methods and means of their work, their optimal use, on the other hand - it should be creative, envisaging the desire to develop and improve its own experience in this field, as well as the integrated experience of the community of teachers, methodologists and teachers. It is proved that there is a close connection between the predictive, designing and managerial functions of the teacher,

The experimental study confirmed the conclusion that modern tasks of education modernization require from the designer competent complex actions aimed at changing the functions of the elements of the didactic systems. The design skill of a teacher is determined to be effective if, firstly, the projects created do not require additional resources; secondly, they can be applied to other teachers, regardless of their experience and pedagogical skills; Thirdly, there are potential opportunities for reducing the costs of its operation without losing the quality of work.

Key words: teacher, professional culture, design activity, criteria and indicators of design skill, requirements to the designer.

Надійшла до редакції 26.06.2018 р.